Capitolul II

Principalele discipline sau domenii de cercetare din sfera lingvisticii

Dacă, după cum menţionam mai sus, obiectivul principal al lingvisticii generale este constituirea unei teorii generale a limbajului uman orientate spre limbile concrete, este nevoie să menţionăm că domeniul cercetării limbilor este foarte vast, în ultimele aproximativ două secole constituindu-se o seamă de discipline lingvistice, (auto)definite fie prin obiectul de studiu concret, fie prin metodele specifice utilizate. Le vom prezenta în cele ce urmează pe cele mai importante, încercînd şi o sistematizare a lor, după criteriul cel mai legitim, şi anume structura limbii ca atare.

O limbă dată pune la dispoziţia vorbitorilor ei un inventar de elemente sonore, cu ajutorul cărora se construiesc unităţile lingvistice semnificative, cuvintele, un vocabular, adică un inventar de cuvinte a căror valoare de desemnare şi sensuri sunt presupuse a fi cunoscute de majoritatea vorbitorilor, şi un inventar de reguli de combinare a cuvintelor în enunţuri de diferite dimensiuni, adică o gramatică. Pornind aşadar de la acest concept tradiţional şi larg răspîndit, conform căruia orice act de vorbire implică un nivel fonetic, cel al expresiei sonore, unul semantic, cel al raportului de desemnare dintre cuvinte şi realităţile extralingvistice, şi unul gramatical, cel al regulilor de structurare a enunţurilor, distingem trei domenii de cercetare lingvistică primare: fonetica, semantica şi gramatica.

Fonetica se ocupă în principiu de latura materială a limbii, ceea ce tradiţional numim sunetele vorbirii. Dar latura acustică sau fizică a sunetelor produse de oameni în procesul vorbirii nu acoperă întreaga complexitate a fenomenului lingvistic, întrucît cel puţin la fel de important ca aspectul sonor este aspectul său psihic. Pentru a descrie întreaga complexitate a fenomenelor vorbirii, lingvistica modernă, pornind în special de la Ferdinand de Saussure, a operat o distincţie teoretică importantă, cea între sunet şi fonem. Creatorul fonologiei moderne este considerat contele rus N. S. Trubeţkoi (1900-1938),

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)

autorul celebrei lucrări *Grundzüge der Phonologie* (tipărită postum, în anul 1939). Pe cînd prin s u n e t se înțelege fenomenul acustico-lingvistic ca atare, altfel spus, vibrațiile sonore produse de aparatul fonator uman, prin f o n e m se înțelege „ideea sunetului", adică un complex de trăsături percepute la nivel psihic, care rămîne constant, dincolo de varietatea practic nelimitată a sunetelor concrete. Sunetul ar fi deci latura variabilă, particulară și individuală, iar fonemul, latura invariabilă, funcțională și socială a semnului verbal minimal. În consecință, f o n e t i c a se distinge de f o n o l o g i e, prima studiind sunetele în diversitatea lor, cea de a doua avînd a dresa ceea ce se numește i n v e n t a r u l f o n o l o g i c sau f o n e m a t i c al unei limbi date, la un moment dat. Fonetica este o disciplină empirică, fonologia, una teoretică. Pe cînd numărul sunetelor posibile este infinit, numărul fonemelor, definite de specialiști după criterii riguroase, este limitat. Fonetica descrie și clasifică sunetele vorbirii după criterii cum ar fi modul de articulare și locul articulării, pe cînd fonologia operează în principal cu conceptul de o p o z i ț i e f o n e m a t i c ă. Să mai spunem că nu toate limbile cunosc același număr de foneme, unele avînd un inventar mai bogat, altele mai sărac. Atunci cînd lingvistul se ocupă de toate fonemele posibile, avem de a face cu f o n o l o g i a g e n e r a l ă, iar atunci cînd urmărește inventarierea fonemelor unei singure limbi avem de a face cu o f o n o l o g i e s p e c i a l ă.

G r a m a t i c a reprezintă, în schema tradițională, domeniul cercetării formelor lingvistice (morfologia) și al structurilor sintactice (sintaxa). Prin urmare, într-o accepțiune mai precisă, prin gramatică putem înțelege studiul sistematic al formelor, adică al structurilor și al funcțiilor gramaticale.

S e m a n t i c a este un cîmp de cercetare lingvistică vast, circumscris de domeniul c o n ț i n u t u r i l o r unităților lingvistice. Or, întrucît conținutul sau „sensul" este o calitate intrinsecă nu doar a cuvintelor, ci și a instrumentelor și a funcțiilor gramaticale, trebuie să distingem mai întîi între o s e m a n t i c ă l e x i c a l ă și o s e m a n t i c ă g r a m a t i c a l ă. Cu alte cuvinte, nu doar cuvintele au sens, ci un sens există și în ceea ce privește, de exemplu, modalitatea sau aspectul verbelor. Tot din punct de vedere teoretic, unii autori moderni operează în cîmpul larg al studiului sensurilor și semnificațiilor o deosebire între s e m a s i o l o g i e, care ar fi studiul sensurilor pornind dinspre semnificat spre semnificant, și o n o m a s i o l o g i e, care ar fi abordarea sensurilor pornind dinspre semnificant spre semnificat (sau „lucru desemnat").

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)

Există de asemenea o semantică structural-funcțională, promovată în ultimele decenii, cu succes, între alții, de L. Prieto, K. Baldinger, E. Coseriu. Între conceptele specifice ale semanticii structurale le menționăm pe cele de cîmp lexical-semantic, lexem, semem și sem.

Disciplinele semantice tradiționale cele mai cunoscute, incluse frecvent în programele universitare, sunt însă lexicologia, lexicografia, etimologia și onomastica. Pentru fiecare dintre aceste discipline, unitatea lingvistică primară este cuvîntul, fiecare abordîndu-l însă din perspective și cu metode diferite. Lexicologia reprezintă studiul sistematic și teoretic al vocabularului unei limbi. În acest cadru se poate distinge o lexicologie a formei, care studiază fenomene legate de forma cuvintelor, precum derivarea sau compunerea lexicală, operînd cu noțiuni precum radical lexical, temă, sufix, prefix etc., și o lexicologie a conținutului, care se ocupă de aspecte semantic-lexicale, precum sinonimia, omonimia, antonimia, sau, mai recent, de structuri și fenomene semantic-lexicale, precum cîmpul semantic sau solidaritățile lexicale.

Lexicografia reprezintă abordarea sistematică, descriptivă și taxonomică a lexicului unei/unor limbi. Lexicografia este mai puțin o disciplină teoretică cît o tehnică și o activitate practică, finalizată prin elaborarea dicționarelor. Criteriile de alcătuire a dicționarelor sunt foarte diverse, începînd de la cel mai simplu, cel al înserierii alfabetice a cuvintelor, pînă la criterii de conținut (enciclopedice, filosofice, politice, științifice etc.). Lexicografii disting între dicționare de tip lingvistic și cele de tip enciclopedic. Dicționarele de tip lingvistic au în vedere descrierea lexicului comun al unei limbi date, pe criterii exclusiv semantice, pe cînd cele de tip enciclopedic, de o mare varietate, reprezintă practic sistematizarea lexicografică a unui domeniu anume al cunoașterii umane. La rîndul lor, dicționarele de tip lingvistic ilustrează și ele o tipologie foarte diversă. Întîlnim, pe de o parte, dicționare monolingve, bilingve sau plurilingve, după cum limba-țintă a dicționarului este una singură, două sau mai multe. Există apoi dicționare generale, care înregistrează toate unitățile lexicale ale unei limbi, în măsura în care ele au fost atestate documentar măcar o singură dată (*Dicționarul limbii române* – DLR), dicționare speciale, dedicate unei epoci, unui stil al limbii, unui autor etc.

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)

E t i m o l o g i a , care poate fi definită şi ca o lexicologie istorică, se ocupă cu explicarea originii şi a evoluţiei (formală şi semantică) unităţilor din inventarul lexical al unei (sau unor) limbi. Întrucît în lexiconul fiecărei limbi există cuvinte de origini diferite, obiectivul specific al etimologiei este acela de a defini originea fiecărui cuvînt. Dacă în cele mai multe cazuri originea cuvintelor este transparentă, sunt însă şi cuvinte a căror etimologie este nesigură sau necunoscută, aşa încît sarcina cercetătorului constă în a încerca să stabilească şi să argumenteze originea cuvîntului respectiv. În acest scop, este obligatorie respectarea unor reguli stricte ale cercetării, care să aibă în vedere atît forma cuvîntului, cît şi conţinutul său semantic. Toate schimbările fonetice şi semantice ale unui cuvînt trebuiesc explicate raţional şi ştiinţific, conform principiilor metodei comparativ-istorice şi ale reconstrucţiei lingvistice (v. *infra*, § 6.2.1). Din punct de vedere etimologic, cuvintele unei limbi pot fi clasificate în trei categorii: a) cuvinte moştenite, b) cuvinte împrumutate dintr-una din limbile de contact şi c) cuvinte proprii, create în interiorul limbii în cauză. De exemplu, în cazul limbii române, cuvinte precum *cer*, *mamă*, *casă*, *lapte*, *a cînta*, *a merge* sunt moştenite din limba latină, *urgie*, *frică* sunt cuvinte împrumutate din limba greacă, *a iubi*, *dragoste*, *grădină* – din limba slavă veche, *neam* şi *viclean* – din limba maghiară, *zaiafet*, *bacşiş* – din turcă, şi aşa mai departe. În schimb, cuvinte precum *omeneşte* sau *grădinărie* sunt create prin derivare pe teritoriul limbii române. Rezultatele finale ale cercetării etimologice sunt culese şi sistematizate în dicţionarele etimologice.

În cîmpul cercetării lexicologice se înscrie şi o n o m a s t i c a , disciplină care studiază o clasă specială de semne lingvistice, şi anume n u m e l e p r o p r i i , care prezintă prin natura lor caracteristici speciale (desemnează nu o clasă de obiecte, ci un obiect particular al realităţii extralingvistice, îndeplinind, prin urmare, o funcţie de individualizare). Domeniile tradiţionale ale onomasticii sunt t o p o n i m i a sau t o p o n o m a s t i c a , studiul sistematic (şi etimologic) al numelor de locuri existente în cadrul unei comunităţi lingvistice (localităţi, munţi, căi de comunicaţii etc.), şi a n t r o p o n i m i a , studiul sistematic al numelor de persoane. O altă direcţie de studiu în sfera onomasticii este h o r o - e t n o n i m i a , care îşi propune să se ocupe cu numele de ţări şi de popoare.

D i a l e c t o l o g i a , ramură a lingvisticii preocupată de studiul dialectelor şi al graiurilor populare, cu alte cuvinte, al acelor varietăţi ale unei limbi care se opun variantei scrise şi cultivate, este o disciplină

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)

relativ nouă, care s-a născut în secolul al XIX-lea, cînd, prin activitatea adepților curentului teoretic cunoscut sub numele de Şcoala Neogramaticilor, s-a impus ideea că limba vie, vorbită în mod natural, ar trebui să reprezinte obiectul de studiu al lingviştilor. Înainte de această epocă, observațiile asupra varietăților populare erau sporadice şi nesistematice, aspectele descriptiv-normative, legate de necesitatea de a cultiva limba scrisă, fiind considerate prioritare. În cîmpul dialectologiei, în aceeaşi perioadă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, s-a născut geografia lingvistică (pe care unii cercetători au denumit-o şi lingvistică spațială), al cărei creator este considerat savantul francez Jules Gilliéron (1854-1926). Geografia lingvistică este principala metodă de cercetare dialectologică şi constă în colecționarea pe teren, prin anchete dialectale, a unui material de limbă divers (fonetic, morfologic, lexical) şi clasificarea sa, urmată de reprezentarea pe hartă a respectivelor fenomene. Acest procedeu permite observarea clară a repartiției teritoriale a diferitelor tipuri de pronunțare a unor cuvinte, forme flexionare, sinonime sau tipuri de desemnare, sensuri ale unor cuvinte etc. Pe baza hărților lingvistice se trasează anumite izoglose, reprezentări cartografice ale răspîndirii unui fenomen dat. De exemplu, izoglosa *nea/zăpadă* în *Atlasul lingvistic român* (ALR) ne indică faptul că în jumătatea de nord a spațiului daco-românesc vorbitorii întrebuințează mai ales cuvîntul *nea* (cuvînt moştenit din limba latină), pe cînd cei din jumătatea de sud folosesc cuvîntul *zăpadă* (un împrumut din slava veche). Pe baza acestor principii s-a trecut la realizarea atlaselor lingvistice ale diferitelor limbi. Pentru domeniul romanic, de exemplu, sunt cunoscute atlasele lingvistice ale Franței, Italiei, Cataloniei, Spaniei, României etc.

Stilistica, o altă ramură a cercetării lingvistice, poate fi definită drept studiul sistematic al stilurilor. În funcție acum de ce înțelegem prin stil, s-a vorbit despre stilistica lingvistică şi stilistica literară. În cadrul stilisticii lingvistice se distinge între o stilistică a limbii şi o stilistică a vorbirii. Părintele celei mai cunoscute stilistici lingvistice este Charles Bally (*Précis de stylistique*, Geneva, 1905), savant care considera că domeniul de preocupare al stilisticii îl constituie aspectele emotiv-subiective generalizate la nivelul unei limbi date. Unii cercetători practică o stilistică a vorbirii, orientată spre studiul specificității limbii unui scriitor anume. Alți autori vorbesc despre o stilistică funcțională, considerînd stilurile drept varietăți funcționale ale unei limbi, determinate de

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)

întrebuințarea ei specifică într-un anumit domeniu al vieții social-culturale. În acest din urmă sens, se vorbește, de exemplu, despre stiluri precum stilul bisericesc, stilul publicistic, stilul științific etc. Invocată adesea în corelație cu stilistica este și poetica, disciplină pe care unii o înțeleg ca pe o disciplină autonomă, iar alții ca pe o ramură a lingvisticii. Poetica ar urmări înțelegerea mecanismului de producere și de funcționare a textului poetic (literar).

La intersecția sferelor de interes ale lingvisticii și ale altor științe ale spiritului s-au dezvoltat în ultimele decenii domenii de studiu interdisciplinare, între care pot fi citate psiholingvistica, sociolingvistica, lingvistica matematică sau lingvistica computațională. Psiholingvistica abordează limbajul ca manifestare a psihicului uman, studiind mecanismele de producere mental-psihică a enunțurilor verbale. Sociolingvistica studiază fenomenele legate de cadrul larg al raporturilor între limbaj sau limbi și societate, cercetînd teme precum dinamica socială a diferitelor varietăți ale unei limbi, contextul social în care se produce comunicarea lingvistică etc. Relativ recent s-a conturat, prin lucrări ale unor cercetători precum Uriel Weinreich sau Mario Wandruszka, interlingvistica, disciplină care și-a stabilit domeniul de preocupări în zona contactului între limbi, studiind fenomene specifice precum împrumuturile reciproce, fenomenele de transfer semantic sau sintactic etc. În ultimii ani au luat o amploare considerabilă cercetările de pragmatică lingvistică, disciplină ce își propune să abordeze fenomenele lingvistice din perspectiva raportului între semnele lingvistice și utilizatori, abordînd așadar fapte și aspecte ale procesului de comunicare verbală neglijate pînă acum. În fine, în vastul cîmp al cercetărilor de lingvistică se vorbește și de disciplina paleolingvisticii (COSERIU, *Introducere...*, p. 101-102), al cărei obiectiv ar consta în descoperirea, pe bază deductivă, a unor fapte aparținînd limbilor din preistorie, din faze neatestate documentar. Pe această bază, s-au făcut, de exemplu, aproximări privitoare la patria primitivă a indoeuropenilor.

BDD-B326-03 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-29 04:39:37 UTC)